

Primljen 4. listopada 2012., prihvaćen za tisak 3. prosinca 2012.

Maja Crnković

PROMIŠLJANJA O POSTANKU GLAGOLJICE

Sažetak

U središtu je proučavanja ovoga rada glagoljica, pismo koje je obilježilo hrvatsko srednjovjekovlje i koje se danas smatra hrvatskom kulturnom baštinom. Pokušat će se istražiti različiti pristupi proučavanju glagoljice, a cilj je rada na jednom mjestu objediniti što veći broj teorija o postanku glagoljice, sintetski ih prikazati i razvrstati. Budući da znanstvene teorije važe sve dok ih netko ne opovrgne, glagoljica se još uvijek ne može jednoznačno odrediti niti se može odrediti najtočnija teorija o postanku.

Ključne riječi: glagoljica, hrvatsko srednjovjekovlje, baština, teorije o postanku.

Uvodna riječ

Glagoljica je hrvatsko nacionalno pismo i jedno od obilježja hrvatskog nacionalnog identiteta te zauzima posebno mjesto u hrvatskoj kulturi i književnosti. O postanku se glagoljice još uvijek razmatraju moguća objašnjenja stoga je vrlo korisno preispitivanje općeprihvaćenih teorija i uvjerenja. Kroz povijest su se oblikovala različita mišljenja o postanku, a često su bila i politički/ideološki uvjetovana. Proučavanje glagoljice područje je u filologiji koje se nalazi između lingvistike i povijesti književnosti. O njoj se može promišljati lingvistički, kulturološki, politološki, teološki, a zadire i u polje umjetnosti i arhitekture. Zbog toga su teorije o postanku vrlo raznovrsne. Važno je imati na umu da u znanosti vrijedi princip da teorija važi dok ju netko ne opovrgne, a ovaj će rad, nakon uvodnog promišljanja o glagoljici, pokušati sintetski prikazati što veći broj teorija o postanku glagoljice, među kojima će biti i novije teorije stručnih krugova koji su se ponovo počeli baviti

genezom glagoljice nakon političkog osamostaljenja Hrvatske. Predaja o sv. Konstantinu Ćirilu kao autoru prvog slavenskog pisma bila je vrlo raširena te se njegovo ime redovito povezivalo uz glagoljicu. Iako se u novije vrijeme znanstvenici slažu da je glagoljicu stvorio pojedinac, ne može se sa sigurnošću reći da je njezin tvorac bio sv. Konstantin Ćiril.

Općenita razmatranja o glagoljici

Svaki je narod određen jezikom, pismom, svojom poviješću i prostorom na kojemu obitava. To su temeljne odrednice nekoga naroda, navodi Josip Bratulić u *Leksikonu hrvatske glagoljice*.¹ U velikoj su seobi naroda u srednjem vijeku Hrvati u VII. st. stigli na prostor starih rimskih provincija Dalmacije i Panonije, a sa sobom su donijeli samo usmenu književnost, a svoje pismo nisu imali. Ondje su se susreli s kršćanstvom te s latinskim i grčkim natpisima uklesanima u kamen. Tek se tijekom VII. i početkom VIII. stoljeća, kada je naveliko započela kristijanizacija, pojavila potreba za pismom na kojem bi se širili kršćanski tekstovi na slavenskom jeziku. Vjerojatno se tada dogodio prijelaz iz agrafijskoga razdoblja u grafijsko, no iz toga razdoblja nisu sačuvani tekstovi. O počecima pismenosti u Hrvata ne znamo ništa pouzdano, a o počecima se kristijanizacije može samo nagađati. Nema pouzdanih podataka o tome odakle su došli prvi misionari, no može se pretpostaviti da su došli iz Franačke. Prvo je pismo s kojim su se Hrvati susreli na današnjim prostorima zasigurno latinica, a njome su se koristili svjetovni i crkveni dostojanstvenici, tj. manji broj školovanih ljudi. Budući da je latinska kultura bila toliko nadmoćna i da je latinski jezik bio jezik pape i careva, posve je prirodno da su pokršćavani narodi odmah bili i latinizirani. Premda je latinica najstarije pismo na hrvatskom prostoru, prve su hrvatske riječi bile uklesane u kamen glagoljicom te nam svjedoče o čvrstoj ukorijenjenosti glagoljice na našim prostorima. Darko Žubrinić u knjizi *Hrvatska glagoljica: biti pismen – biti svoj* ističe: „Danas pod glagoljicom podrazumijevamo tri sljedeće stvari istovremeno: glagoljsko pismo, hrvatsku staroslavensku službu Božju ili liturgiju te sve ono što je pisano glagoljicom.“ (Žubrinić, 1996: 14) Za mnoge se hrvatske tekstove pisane ćirilicom i latinicom pokazalo da su bili prepisani s glagoljičnih matica, a glagoljica je zaslužna za veliki dio sačuvane hrvatskim jezikom pisane kulture. Glagoljica je bila pismo liturgijskih knjiga (homilijara, lekcionara, misala i brevijara), književno-umjetničkih tekstova (pjesama, legendi, romana i mirakula) te pravnih spisa (zakona i isprava). Koristila se i za osobnu korespondenciju (npr. u obiteljima Zrinskih i Frankopana), a bila je i pismo pouke, nauke i zabave. Glagoljicom su tiskane prve hrvatske knjige, ali i knjige potrebne glagoljašima za crkvene obrede i izobrazbu. Liturgijski tekstovi nipošto nisu korisni samo za jezikoslovna proučavanja i istraživanja liturgijske tradicije, nego nude i izvanredne spoznaje kulturološke vrijednosti, napominje Stjepan Damjanović u radu *Hrvatski*

¹ Bratulić, Josip. *Leksikon hrvatske glagoljice*, URL: http://www.katolici.org/katekizam.php?action=c_vidi&id=405 (14:53, 22. rujna 2012.)

srednjovjekovni tekstovi: tri pisma i tri jezika.² Hrvatski jezik, kao samostalno organiziran, pisat će se glagoljicom tek od XIV. st. s pojavom pravnih tekstova. Glagoljica je u prvim stoljećima slavenske pismenosti po rasprostranjenosti ravnopravna ćirilici, a kasnije kontinuirano živi na hrvatskom narodnom prostoru. Glagoljica se u hrvatskim prostorima proširila najvjerojatnije već u X. stoljeću, posebice dolaskom učenika sv. Metoda, koji je proglašen metropolitom crkvene pokrajine Panonije sa sjedištem u Sirmiju (Srijemskoj Mitrovici). Do kraja se XI. stoljeća proširila većinom slavenskih zemalja: Moravskom, Češkom, Panonijom, Bugarskom, Makedonijom i Bosnom. Posljednjih su se nekoliko desetljeća pronašli glagoljički epigrafi i grafiti iz prvih stoljeća slavenske pismenosti (do kraja XI. st.) i na prostoru današnje Srbije i Kosova te krajnjeg juga Hrvatske, pa postaje očigledno da je dio od Istre do Crnoga mora bio prožet glagoljičnom pismenosti, napominje Mateo Žagar u radu *Hrvatska pisma u srednjem vijeku* (Žagar, 2009: 152). Čuvarima glagoljaškog identiteta smatraju se benediktinci glagoljaši te franjevci trećoreci glagoljaši koji su u svojim samostanima duž jadranske obale te u Slavoniji pisali na glagoljici, održavali bogoslužja na crkvenoslavenskom jeziku i bili učitelji hrvatskog naroda. Popovi su se glagoljaši bavili i knjigama koje su bile namijenjene široj publici te su rano počeli pisati narodnim hrvatskim jezikom i time udarili temelj ne samo lijepoj i poučnoj hrvatskoj knjizi već i hrvatskoj prosvjeti. Rudolf Strohal u *Hrvatskoj glagoljskoj knjizi* ističe: „Ja ne poznam iz historije većih rodoljuba, koji bi bili više za hrvatski narod učinili nego baš popovi glagolaši.“ (Strohal, 1915: 27) Novogorodski je svećenik Upravo smo u današnjici svjedoci snažnoga zanimanja za glagoljicu ne samo među stručnjacima za našu kulturnu povijest nego i među svim ljubiteljima kulturne prošlosti hrvatskoga naroda, ističe J. Bratulić. Možda je pobožna zabuna, napominje, spasila glagoljici život u općem ujednačivanju zapadne civilizacije, koja je svoju jedinstvenost vidjela u jednoj vjeri □ katolicizmu shvaćenom kao latinstvo.³ U novije se vrijeme filologinja Marica Čunčić bavila pitanjem prvenstva oble glagoljice i došla do zaključka da obla glagoljica nije najstariji oblik hrvatskog pisma, nego da je to tzv. trokutasta glagoljica. S tvrdnjom da obla glagoljica nije najstarija slagao se i Vatroslav Jagić.

² Damjanović, Stjepan. *Hrvatski srednjovjekovni tekstovi: tri pisma i tri jezika*, URL: http://www.hrvatskiplus.org/prilozi/dokumenti/anagram/Damjanovic_Hrvatski.pdf (14:24, 22. rujna 2012.)

³ Bratulić, Josip. *Leksikon hrvatske glagoljice*, URL: http://www.katolici.org/katekizam.php?action=c_vidi&id=405 (14:53, 22. rujna 2012.)

Teorije o postanku glagoljice

Što je toliko privlačno u činu stvaranja novoga oblika, novoga stiha, nove slike i nove kompozicije, pita se Frane Paro u radu *Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina Filozofa*. (Paro, 2008: 421) O postanku je glagoljice povjesničarima poznato četrdesetak različitih teorija, a neke su još uvijek u postanku, napominje D. Žubrinić. (Žubrinić, 1996: 14) Thorvi Eckhardt u radu *Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice* progovara o problematici određenja postanka glagoljice: „Geneza ove nauke, neobičnost pojave, a možda i lične sklonosti pojedinih istraživača bili su razlozi, da ih je u prvom redu zanimalo problem podrijetla, tj. u stvari se više ispitivala prehistorija negoli historija glagoljskog pisma... Tako je ostalo dosta mjesta protuslovnim interpretacijama.“ (Eckhardt, 1955: 59) I glagoljica i ćirilica naslijeđa su bizantske kulture. Za razliku od ćirilice, glagoljica ne podsjeća ni na jedno poznato pismo s kojim se susrećemo. Poznato je da u staroslavenskom, kao ni u starom grčkom sustavu, nije bilo posebnih znakova za brojeve, nego su pojedina slova uz svoju glasovnu vrijednost imala i određenu brojnu vrijednost i tada su se obično odvajala od ostalih riječi ili slova u rečenici. U glagoljici je brojni sustav proveden dosljedno, za razliku od ćirilice, pa svako slovo ima brojnu vrijednost koja odgovara njegovu mjestu u azbuci. U literaturi postoje tri polazišta u objašnjavanju geneze glagoljice:

- 1) Egzozena polazišta za svaki glagoljični grafem traže uzor izvana u nekom drugom grafijskom sustavu. Glagoljica izlazi iz dane tradicije te su zbog toga utjecaji bili neizbježni, tvrde zastupnici te teorije.
- 2) Egzogeno-endogena polazišta tvrde da se autor glagoljice ugledao u druga pisma, ali da postoje elementi glagoljične strukture koji se ponavljaju, tj. da se iz jednog glagoljskog grafema razvija njih nekoliko.
- 3) Endogena polazišta traže grafički ključ glagoljice, tj. traže elemente od kojih su načinjeni svi glagoljični grafemi te proučavaju načine slaganja tih elemenata. Takva polazišta ne uzimaju u obzir poticaje izvana.

Egzogene teorije

Povijest pisma pokazuje da se alfabeti koji postaju evolucijskim putem (fenički, židovski, grčki, latinski, rani arapski) prvobitno odlikuju relativnom jednostavnošću, štoviše, geometrijskim oblicima slova. Međupisamski su utjecaji bili uobičajena stvar u društvenom, povijesnom i kulturološkom kontekstu u kojem su djelovala Sveta Braća. Egzogene teorije traže ključ glagoljice u nekom stranom grafemskom sustavu, najčešće u grčkom alfabetu. Konstantin, Metod i njihovi učenici preveli su s grčkoga najstarije slavenske tekstove pa je jasno da je i na leksičkoj razini grčki utjecaj veći od utjecaja drugih, neslavenskih jezika, napominje Stjepan Damjanović u knjizi *Staroslavenski jezik*. (Damjanović, 2005: 43) Važno je napomenuti kako se pripadnici tih polazišta slažu oko jedne stvari: glagoljica je autorsko djelo, a stvorio ju je pripadnik grčke kulture. Autor je glagoljice, dakle, sv. Konstantin Ćiril, kršćanin, filolog i poznavatelj brojnih jezika. Pavol Jozef Šafárik, jedan od prvih slavistič-

kih znanstvenika, posvetio je svoj život istraživanju ćirilometodske baštine te je u posljednjim godinama svojeg života također došao do zaključka da je sv. Ćiril tvorac glagoljice, a poznati je hrvatski pisac i jezikoslovac Bartol Kašić također smatrao sv. Ćirila stvoriteljem glagoljice. T. Eckhardt ističe kako očita sklonost simetriji pri oblikovanju glagoljičnih grafema nije sama po sebi znak „individualnog stiliziranja“ ili čak dokaz za Konstantinovo autorstvo. I klasična su monumentalna pisma svakako posljedica stilizacije, napominje, ali su nastala radom generacija, a ne pojedinog kaligrafa. (Eckhardt, 1955: 67) Unutar ćirilometodskih teorija ima različitih mišljenja oko toga koje je pismo poslužilo kao baza za kreiranje glagoljice, ali djelo sv. Konstantina Ćirila zadržava svoj stvaralački karakter.

Mnogi su se istraživači zalagali za to da je temelj glagoljici bilo grčko kurzivno pismo iz IX. stoljeća. Za tu su se teoriju posebno zalagali hrvatski slavist Vatroslav Jagić i engleski paleograf Isaac Taylor, koji su pretpostavljali da se obla glagoljica razvila iz grčkog kurzivnog (Taylor) i grčkog minuskulnog (Jagić) pisma. Danas vjerojatno najpoznatija teorija o podrijetlu glagoljice, Taylor-Jagićeva teorija, zasnovana je na povijesnim premisama te pripada ćirilometodskim teorijama. No, ta teorija ipak nije uspjela objasniti sve glagoljične grafeme. Komentirajući Taylor-Jagićevu teoriju, T. Eckhardt dolazi do sljedećeg zaključka: pronalazač glagoljice ne bi bio Konstantin, nego niz anonimnih nosilaca kulture nekog slavenskog naroda ili plemena; glagoljicu ne treba izvoditi iz grčkog, već iz nekog drugog alfabeta. (Eckhardt, 1955: 60)

Vjekoslav se Štefanić u radu *Tisuću i sto godina od moravske misije* slaže s tim da je glagoljica Ćirilovo pismo, da je to pismo novo, da je ono za svoje vrijeme savršeno fonetsko pismo te da je Ćiril pred sobom imao obrazac grčkog alfabeta vitacističkog izgovora. (Štefanić, 1963: 7) M. Žagar napominje: „Iako je grafička shema originalna, nema nikakve sumnje da se u najstarijim sačuvanim tekstovima, s kraja X. i iz XI. st., azbučnim (fonografskim) ustrojem, grafičkom organizacijom tekstova i ortografijom glagoljica izravno oslanja na uzore grčke pismenosti... Za razliku od grčkog alfabeta, gdje slova uglavnom nose nazive preuzete iz feničkoga i ne znače ništa osim tih slova, u staroslavenskoj azbuci slovni nazivi imaju i osnovna pojmovna značenja.“ (Žagar, 2009: 149)

Drugi su pak istraživači poput Nikolaja Trubeckoja tvrdili da se glagoljica dijelom ugledala u grčki alfabet, a dijelom u neki drugi sustav, poput koptskog, hazarskog, sirijskog, gruzijskog, armenskog ili starožidovskog pisma. On zauzima gledište tradicije te također smatra da je pronalaženje glagoljice zaista bilo djelo sv. Ćirila i da je ostvareno šezdesetih godina IX. st. Međutim, smatra da je nemoguće odrediti izvor njegova djela s potpunom sigurnošću.

Pierre Duthilleul smatra da je Konstantin stvarajući glagoljicu vjerojatno pošao od grčke uncijale zaobljujući oblik slova i inspirirajući se u oblikovanju specifičnih slavenskih glasova hebrejskim alfabetom. Afanasij Matveevič Seliščev smatra da je glagoljica nastala na podlozi grčkih minuskula zajedno s elementima grčkog brzopisa te da se sv. Ćiril čak poslužio i starohebrejskim i koptskim pismom. Josip Vajs smatra da je glagoljica nastala iz grčkog i većeg broja orijentalnih pisama, a postoje i teorije da je nastala iz specijalnih znakova grčke trgovačke i astrološke

prakse, ističe D. Žubrinić. (Žubrinić, 1996: 34) Evgenija Ėduardovna Granstrem isključuje ovisnost između nepovezane glagoljice dvolinijskog tipa i povezanog, u četverolinijskom sustavu pisanog grčkog kurziva ili minuskule. Kao argument navodi razlike u uporabi dijakritičkih znakova, ligatura i kraćenja, po čemu se glagoljica prije može usporediti s grčkom uncijalom kao liturgijskim pismom, nego s grčkom minuskulom.

Gotsku su teoriju zastupali Kerubin Šegvić, koji je smatrao da je glagoljica za osnovu imala gotske rune,⁴ zatim Klement Grubišić, koji je smatrao da je sv. Ćiril preinačio rune prema grčkom ustavnom pismu i dodao slova koja manjkaju u runama te glagoljicu doveo u vezu s vizigotskim pismom biskupa Wulfila, kojim je pisana tzv. *Gotska Biblija* ili *Codex Argenteus* oko 350. g. Za njega su migracije Gota i Slavena bile odlučujuće za nastanak glagoljice. No, premda su početkom VI. st. arijanski Goti osvojili široke prostore Dalmacije i Panonije, njihov alfabet, kojim je pisan *Codex Argenteus*, nije ostao sačuvan. Bitno je napomenuti da je i Toma Arhiđakon glagoljicu zvao gotskim pismom te ju proglasio gotskom herezom.

I hrvatski je paleoslavist Josip Hamm u svojim mlađim godinama zastupao gotsku teoriju o postanku glagoljice, a razvio ju je na osnovi znanstvenih paleografskih argumenata. Grafički je prikazao sličnosti između glagoljice i gotskih runa, a filološki je pokušao dokazati sličnosti u morfologiji, sintaksi i rječniku. Tu teoriju potvrđuju arheološki nalazi spomenika pisanih na gotskim runama. Marko Japundžić dijeli mišljenje da su na formiranje glagoljice utjecale i gotske rune, a Ferdo Šišić također izvodi glagoljicu iz gotskog pisma.

Pokušaja objašnjenja postanka glagoljice izvan konteksta grčke grafije znatno je manje. Leopold Geitler glagoljicu dovodi u vezu s protoalbanskim pismom. Potom se glagoljicu pokušalo povezati i s nedešifriranim znakovima koji su pronađeni u Pričnomorju te s ciparskim slogovnim pismom. Ivan Ohienko tvrdi da je glagoljica nastala iz jednog nuklearnog starijeg slavenskog pisma, Filipp Fedorovich Fortunatov smatra da je glagoljica izvedena iz koptskog pisma, a Josef Dobrovský smatra da je nastala iz ćirilice. Antun Bauer, povjesničar umjetnosti, vjeruje da je glagoljica povezana s armenskom azbukom.⁵ Osim sličnosti u pismu, i troprutasti je pleter (trokraki pleter ili troplet), istovjetan hrvatskom, veoma raširen u Armenaca.

Iako egzogena polazišta objašnjavaju postanak jednog dijela glagoljičnih grafema, ona ipak gube iz vida glagoljicu kao cjeloviti grafijski sustav, napominje S. Damjanović. Ni nakon detaljnih analiza ne mogu se lako, jednoznačno i prihvatljivo uspostaviti veze između glagoljice i drugih grafija. (Damjanović, 2005: 30–32)

⁴ rune, od starogotskog *rūno, u značenju tajna, tajnovito, staro je germansko pismo nastalo vjerojatno početkom naše ere, a podrijetlo mu do danas nije u potpunosti objašnjeno.

⁵ Armensku azbuku stvorio je Mesrop (361. □ 440.) i to na temelju srednjeperzijskog (iranskog) pisma i grčkog pisma.

Predćirilometodske teorije

Predćirilometodske teorije pretpostavljaju da glagoljica nije rezultat djelovanja Svete Braće, nego da su Slaveni već prije njih imali u uporabi neko pismo iz kojeg se razvila glagoljica. Neki tvrde da se glagoljica širila na osnovi djelovanja Metodovih učenika jer nije jasno zašto su Hrvati čekali punih dvjesto godina, nakon što su prešli na kršćanstvo u VII. i VIII. stoljeću, da im Ćiril i Metod stvore novo pismo. Josip Vrana objavio je 1975. godine raspravu o najstarijem hrvatskoglagoljskom evanđelistaru, a njegove rezultate zastupnici teze o predćirilometodskom podrijetlu glagoljice u Hrvatskoj uzimaju u prilog svojim tvrdnjama. Marko Japundžić u knjizi *Tragom hrvatskoga glagolizma* napominje: „Logički zaključak može biti samo jedan: glagoljsko je pismo starije od Sv. Ćirila, pa, prema tome, on ga nije mogao „izumiti“ (kao uostalom, što nijedno pismo nije izumljeno, nego je nastalo prirodnim razvojem)...“ (Japundžić, 1995: 81–82) Prema mišljenju D. Žubrinića, izvore glagoljskog pisma treba tražiti među starim orijentalnim pismima: „Moje je uvjerenje da su golemom seobom naroda na tlo Balkana, na kojem pucaju granice Rimskoga carstva, bili preneseni i znakovi nekih od mnogobrojnih prastarih orijentalnih pisama, s kojima su se u neusustavljenom (nesređenom) obliku koristila neka slavenska plemena: u prvom redu (pra)Hrvati.“ (Žubrinić, 1996: 21)

Danas više nema pristaša jeronimske teorije, poznate i kao *littera Hieronymiana*, koja je prije bila vrlo popularna među laicima. Ta teorija tvrdi da je autor glagoljice sv. Jeronim, prevoditelj Svetog Pisma na latinski jezik u IV. st., da ju je oblikovao od runa i sastavio kao niz tajnih magijskih znakova. To znači da je glagoljica puno starija od sv. Konstantina Ćirila, a teorija se oslanja na hrvatske predaje i Jeronimove tekstove. Papa Inocent IV. 1248. godine piše pismo senjskom biskupu Filipu u kojem navodi da se za glagoljicu tvrdi da ju je sastavio sv. Jeronim. U *Petrisovu zborniku*, koji su pisali nepoznati pisci 1468. godine, ime se sv. Jeronima navodi kao sv. Jeronim Hrvatim. Glagoljaši su se autoritetom zapadnog crkvenog oca htjeli zaštititi od neprestanih prigovora da nisu „pravi“ sinovi Rimske crkve, ističe S. Damjanović u knjizi *Staroslavenski jezik*. (Damjanović, 2005: 35) Naime, hrvatske su glagoljaše često optuživali da nisu vjerni Rimu i da su na granici hereze zbog toga što se nisu služili latinskim jezikom. Dolazimo do zaključka da su naši glagoljaši voljeli isticati Jeronima kao autora glagoljice kako bi iskazali svoju odanost papi. Jeronimsku je teoriju zastupao povjesničar Mavro Orbini. Sličnu su jeronimsku tradiciju branili mnogi hrvatski intelektualci kao što su bili Rafael Levaković, Ivan Tomko Mrnavić, Josip Bedeković i dr. Franjo Rački, utemeljitelj hrvatske ćirilometodske znanosti koji se bavio područjem paleoslavistike, hrvatskoga glagoljaštva te slavenske povijesti. Rački je u svojim ranijim radovima zastupao jeronimsku teoriju, ali ju je kasnije otklonio u djelu *Pismo slovjensko* 1861. godine te pristao uz ćirilometodsku teoriju o podrijetlu glagoljice. Jeronimsku je teoriju smatrao nelogičnom jer iz nekoliko stoljeća poslije života sv. Jeronima (oko 347.–420.) nije sačuvan niti jedan jedini glagoljski relik. On navodi da je autor gotskog pisma, biskup Wulfila, živio u otprilike isto vrijeme (311.–383.) kao sv. Jeronim, a da nam arheološka otkrića svjedoče da se njegovo pismo pojavilo već nekoliko desetljeća poslije njegove smrti. U novije se vrijeme jeronimska teorija smatra legendom iz XII. stoljeća koja se uspjela zadržati među Hrvatima.

Migracijska je hipoteza Josipa Hama bila u opreci s Taylor-Jagićevom teorijom. Krenuo je od toga da se u starim tekstovima uvijek govori o jednom pismu te upozorio da je liturgija na slavenskom jeziku bila dosta raširena već u prvim desetljećima X. st. i da bi za to bilo premalo vremena od djelovanja Svete Braće pa je pretpostavio da je ta liturgija u Hrvatskoj morala postojati i prije njih. J. Hamm smatra da su za vrijeme velikih seoba Slaveni bili u dodiru s arijanskim Gotima i njihovom kulturom na području Balkana. Tvrdi da je istovremeno s krštenjem došlo do stvaranja najstarije slavenske crkvene književnosti pisane pismom koje je sastavljeno na osnovi gotskog i runskog alfabeta negdje potkraj VI. stoljeća, a sastavio ga je neki arijanski svećenik koji je pored gotskog i slavenskog jezika dobro poznavao i grčki jezik. Tu teoriju potvrđuje i češki slavist František V. Sasinek, no u novije je vrijeme napuštena.

Zapadna hipoteza Mihaela Hocija objavljena je 1940. godine i također pripada predćirilometodskim teorijama. Hocij na osnovi strukture pojedinih znakova smatra da je glagoljica sastavljena po predkarolinškim kurzivnim slovima, uglavnom iz VII. i VIII. st., na istarsko-venecijanskom području. Osobito su germanski elementi u najstarijim glagoljskim tekstovima za njega dokazi koji potvrđuju tu teoriju. Uz to se poziva na traktat Crmorisca Hrabra. Sličnog je stava i Wilhelm Lettenbauer.

Rijetki su stručnjaci, poput Jiříja Marije Veselýja iz Češke, koji smatraju da su glagoljicu donijeli irski misionari iz Salzburga na područje Akvileje i Istre. Neki paleografi smatraju da je glagoljicu stvorio znameniti Irac Virgil, biskup salcburški, koji je krajem VIII. st. bio u doticaju s istarskim i panonskim Hrvatima, dok ruski arhimandrit Leonid smatra da je glagoljicu stvorio ninski biskup Teodozije.

Ćirilometodske teorije

Danas se većina proučavatelja slaže s tim da je glagoljica djelo sv. Konstantina Ćirila, koju je on stvorio za potrebe evangelizacije Slavena koji su bili nastanjeni na području Makedonije te za potrebe misije u Moravskoj u drugoj polovici IX. stoljeća. No, danas postoje krugovi koji smatraju da ćirilometodsko podrijetlo glagoljice ima najmanje temelja. Sveta su se Braća rodila u Solunu, koji je u ono doba bio drugi bizantski grad, odmah iza Carigrada. Dvije su osnovne zasluge Svete Braće: potpuna kristijanizacija Velike Moravske i stvaranje slavenske liturgije. Po zamisli Rastislava, Ćirila i Metoda, Velika je Moravska trebala postati središte nove slavenske kulture koja bi se kasnije proširila. Sveta Braća u Hrvatskoj nisu pokušala utvrditi bizantski utjecaj, nego ojačati slavensku samosvijest. Stvorili su Slavenima književni jezik, napisali prve knjige te uveli slavenski jezik u javnu uporabu, prije svega crkvenu, napominje Petar Bašić.⁶ Pitanje se jezika u crkvenoj uporabi prvi put postavilo u vezi s djelovanjem Svete Braće, a Josip Bratulić u *Žitjima Konstantina Ćirila i Metodija i drugim vrelima* napominje: „Konstantin Ćiril i Metodije bili su carski poslanici, ali kad su došli među Slavene oni su od carskih ljudi postali zaštit-

⁶ Bašić, Petar. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik i književnost za studente Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, šk. g. 2009./2010.*, URL: http://www.kbf.unizg.hr/userfiles/file/Katedre/HCSJK%201_%20dio.pdf (20:49, 22. rujna 2012.)

nicima temeljnih prava slavenskoga naroda (i jezika): prava na vlastito pismo, prava na vlastiti jezik, prava na bogoslužje na narodnom jeziku i prava na vlastiti društveni i politički razvoj.“ (Bratulić, 1985: 15) Leonard Tandarić u radu *Sveti Ćiril i Metodije* □ *novi pristup evangelizaciji* napominje da su Sveta Braća pomogla da se u već uspostavljenom zapadnom svijetu uspostavi i novi narod – Slaveni. (Tandarić, 1986: 373) Bizantska je misija Svete Braće zatekla već kristijanizirane moravske i panonske Slavene, tako da su oni već imali najvažnije kršćanske molitve na slavenskom jeziku i primili prve elemente zapadnoeuropske kulture zahvaljujući misionarima, tvrdi V. Štefanić te napominje kako ipak nemamo dokaza da je postojala neka ozbiljnija slavenska pismenost prije Konstantina Ćirila. (Štefanić, 1963: 10)

Traktat Crnorisca Hrabra *O pismenima*, koji govori o nastanku slavenskog pisma, nastao je krajem IX. ili početkom X. st. u istočnoj Bugarskoj, a neki misle da ga je napisao sam Ćiril. Autor je dobro poznao slavenske prilike te brani slavensku pismenost pred grčkom crkvenom hijerarhijom i govori o trima fazama u razvoju slavenske pismenosti: poganskoj fazi u kojoj su Slaveni bili bez pisma te „crtama i urezima brojahu i gatahu”, o fazi nakon pokrštanja kada se bilježilo latinskim i grčkim slovima, no bez sustava, te o fazi Konstantina Filozofa koji je stvorio novo pismo. Govori o tome kako se Bog smilovao slavenskom narodu te im poslao sv. Konstantina Ćirila koji je sastavio trideset i osam slova, jedna prema obliku grčkih slova, a druga prema slavenskoj riječi. Dakle, postanak slavenskoga pisma Crnorizac pripisuje Ćirilu po božanskom nadahnuću, ali ne kaže o kojem se točno pismu radi. Različite indicije upućuju na to da je pismo o kojem se tu govori morala biti ćirilica, a ne glagoljica. Prema znanstvenom shvaćanju koje prevladava u zapadnoj Europi, sporna se mjesta u panonskim legendama i spisu Crnorisca Hrabra ipak odnose na glagoljicu. Spis je *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (obraćenje Bavaraca i Korusčana) nastao oko 870. godine. U njemu se spominje pojava nekog Grka Metoda koji je tek nedavno izumljenim pismom počeo potkopavati latinski rimski nauk „lukavo“ prevodeći latinske knjige. Papa Ivan VIII. 880. godine ponovno poziva Metoda u Rim, a on ga uvjerava u svoju pravovjernost što papa i potvrđuje u pismu *Industriae tuae* te hvali slavensko pismo za koje izričito kaže da ga je izumio Konstantin. *Žitje Konstantinovo* (ŽK) napisano je vjerojatno odmah nakon Ćirilove smrti, a sastavljač je nepoznat. Djelo je nastalo kao obrana Ćirilova učenja te visoko uzdiže njegov svetački lik: Ćiril ima viđenja, snovi su mu proročki i znakoviti, svojim životom služi Božjoj mudrosti, uspješan je misionar, a najveće mu je djelo izum slavenskoga pisma. Temeljna je misao djela da je Ćiril predodređen od Boga za slavenskog apostola te da sve vezano uz njega ima simbolično značenje. ŽK može biti sporno zbog toga što na legendaran način govori o tome kako je Konstantin izumio novo pismo, dok druga vrela spominju samo slavensku liturgiju. ŽK kaže da je pismo inspirirano i da ga je Ćirilu čudesno, u molitvi, otkrio Bog, no to je uobičajeni srednjovjekovni način pisanja u kojem se sve velike stvari pripisuju izravnoj Božjoj objavi. Ćirilovi suvremenici ne spominju da je Ćiril izumio pismo, nego to tvrdi samo ŽK 14-15, koje je kasniji dodatak. Poslanstvo moravskog kneza Rastislava obratilo se 862. godine caru Mihajlu III. ovim riječima: „Naši su se ljudi odrekli poganstva i pridržavaju se kršćanskog zakona, ali mi nemamo takvoga učitelja koji bi nam našim jezikom pravu kršćansku vjeru objasnio, te da bi se u nas ugledale i druge zemlje. Zato nam pošalji, gospodararu, takvoga biskupa i

učitelja jer od vas se širi na sve strane uvijek dobar zakon.“ (Bratulić, 1985: 69) Savez s Bizantom trebao je osloboditi Moravsku njemačke crkvene i političke vlasti. V. Štefanić ističe: „Konstantinova i Metodijeva legenda, naravno, pripisuje veliki uspjeh glagoljice božanskoj inspiraciji, ali mora se pretpostaviti da se Konstantin već otprilike pripremao na sličnu misiju među Slavenima i da je zbog toga baš na nj pao carski izbor da pođe u Moravsku... Dakle postojala je već jedna družba istomišljenika ili đaka koji su bili spremni pomoći Konstantinu u njegovoj prevodilačkoj ili pisarskoj aktivnosti na slavenskom jeziku.“ (Štefanić, 1963: 8)

Budući da je u Konstantinovo vrijeme svaka nova civilizacija morala imati i svoje vlastito pismo, u starim se izvorima spominje da je on stvorio posve novo pismo – glagoljicu. Na nastanak tog pisma utjecalo je njegovo obrazovanje, znanje te svjetonazori i ideje koje je imao.⁷ Zbog nemogućnosti da se neke slavenske riječi napišu latinskim ili grčkim slovima, Konstantin je bio primoran izumiti novo pismo.⁸ V. Štefanić ističe: „Kao vođa jedne slavenske misije koja je sebi stavila u zadatak da za Slavene stvori novo pismo, utvrdi književni jezik i priredi cijeli repertorij priručnika za organiziranu crkvu i njeno bogoslužje Konstantin-Ćiril (a uza nj i Metodije) bio je osposobljen dobrim poznavanjem svega onoga što je zasijecalo u taj zadatak: filozofskih i teoloških disciplina, osobito biblijskih tekstova i njihove egzezeze; grčke patristike, osobito ideologije Grgura Nazijanskoga; kanonskog i civilnog prava; grčkog i slavenskog jezika istočne Makedonije (koji mu je možda bio i materinji jezik) kao i – makar i nepotpuno sirskeg i židovskog te na kraju latinskog; prakse u administraciji i organizaciji imao je osobito Metodije.“ (Štefanić, 1963: 19) Svi su pokušaji rasvjetljavanja ideje kojom je sv. Konstantin Ćiril pristupio zadaci stvaranja glagoljskih slova osuđeni na djelomičnost, ne toliko zbog nedostatnih svjedočanstava ili slabe obaviještenosti istraživača, koliko zbog nemogućnosti rekonstruiranja Konstantinova uma, obnove svih njegovih talenata: vjere, mašte, temperamenta. Stoga, svaka analiza i tumačenje Konstantinovih ideja, bili oni površni ili vrlo temeljito razrađeni, u jednakoj su mjeri hipotetski i s jednakim pravom na istu mjeru vjerodostojnosti, napominje F. Paro u radu *Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina Filozofa*. (Paro, 2008: 442) J. Bratulić u *Žitjima* navodi: „Zato je Konstantin Filozof sastavio za Slavene pismo – glagoljicu – kojim je počeo pisati prve sastavke na slavenskom jeziku...“ (Bratulić, 1985: 7) Kasnije napominje: „On je mogao za Slavene urediti latinsko ili grčko pismo za potrebe slavenske riječi, ali nije tako učinio, nego je sastavio nov sustav znakovlja koji u tančine reproducira slavenski glasovni sustav.“ (Bratulić, 1985: 13) Sveta su Braća, pošavši u misiju među

⁷ Konstantin (826./827. □ 869.) se školovao se u Carigradu gdje je studirao grčki i asirski te gramatiku, retoriku, filozofiju i geografiju. Kasnije su mu ponudili službu arhivara i knjižničara patrijaršijske biblioteke sv. Sofije te službu patrijarhova tajnika, no on ih je sve odbio. Zbog svoje je učenosti dobio nadimak Filozof, a sudjelovao je u diplomatskim poslovima te u vjerskim raspravama, od kojih je najpoznatija ona s ikonoklastičkim patrijarhom Ivanom VII. Gramatikom.

⁸ U doba je kristijanizacije slavenskih naroda i plemena od Soluna do Moravske dolazilo do snažnih presizanja od strane tadašnjih političkih sila Istoka i Zapada. Upravo se zbog toga slavensko pismo trebalo razlikovati od rimske latinice i bizantskih grčkih grafema.

Slavene, željeli donijeti im svjetlo Riječi Božje, Logosa, ističe J. Bratulić.⁹ Iz svega navedenog proizlazi zaključak da je glagoljica pismo koje je sv. Konstantin Ćiril po naredbi bizantskoga cara sastavio u Carigradu prije odlaska u Moravsku 863. godine kako bi ondje, pomoću knjiga na slavenskom jeziku, stvorio temelje za osnivanje slavenske crkvene organizacije koja će biti neovisna o franačkoj. L. Tandarić osvrće se na zahtjevnost Ćirilova zadatka izuma novog pisma: „Gledano s filološke strane, revolucionarno je bilo ukrotiti „barbarski“ slavenski jezik i pretvoriti ga u kultivirani književni jezik.“ (Tandarić, 1986: 370) Franc Grivec, vrstan poznavatelj života i djela Svete Braće, ističe njihovu gorljivost, brigu i odanost slavenskom narodu te iznosi mišljenje da su Braća između saracenske misije 851. godine i hazarske misije 860. godine u samoći Olimpa okupljala učenike i smišljala planove za apostolsko djelovanje među Slavenima, pripremajući pismo i prve prijevode. Budući da je ćirilometodskoj ideji posvetio čitav život, F. Grivec smatra da je osnovna namjera Svete Braće bila ujedinjenje svih Slavena u Katoličku crkvu. Slično mišljenje dijeli i bugarski historičar Petar Hr. Petrov koji smatra da su slavensku azbuku Ćiril i Metod stvorili u Bizantu, ali ne u vezi s moravskom misijom, nego možda još 855. godine (prema jednom tumačenju datiranja Crnorisca Hrabra) tijekom boravka na Olimpu. Takvog je stava i Bonju St. Angelov.

Poznato je da nije sačuvan niti jedan tekst iz vremena Svete Braće, a najstariji su tekstovi koji su do nas došli iz X. i XI. stoljeća i za njih se smatra da vjerno odražavaju jezik prvotnih slavenskih, ćirilometodskih prijevoda. Na prostoru Velike Moravske i Panonije nemamo sačuvanih kamenih spomenika, no preko sačuvanih jezičnih osobina u drugim tekstovima možemo zaključiti da se i na tom slavenskom prostoru pisalo glagoljicom, ističe M. Žagar. (Žagar, 2009: 152) T. Eckhardt napominje: „No čak ako se i uzme za činjenicu da je Konstantin autor pisma, ni onda se ne može reći kakvo je zapravo bilo njegovo pismo jer su sačuvani rukopisi stvarno nastali najmanje sto godina nakon njegove smrti...“ (Eckhardt, 1955: 63) Radoslav Katičić u radu *Uz pitanje o postanku i starosti glagoljice* zaključuje: „Pokazuje se tako da do sada nisu izneseni valjani razlozi da se ospori tumačenje vrela najstarije ćirilometodske književnosti po kojemu se iz njih saznaje da je glagoljicu nadahnuto izumio Konstantin Filozof 863. u Carigradu.“ (Katičić, 1996: 198)

Glagoljica kao hrvatsko pismo

Kolijevkom hrvatske glagoljske knjige Rudolf Strohal drži otok Krk i krčku biskupiju, a ne Dalmaciju. (Strohal, 1915: 7) Temeljem istraživanja Marije s. Agnezije Pantelić danas prevladava obratno mišljenje, da su upravo Zadar i zadarsko područje, uključujući i ličko-krbavsko područje, glavna jezgra hrvatskoga glagoljaštva. Do danas su napisane mnoge rasprave o tome kako je glagoljica došla u Hrvatsku. Pri proučavanju se te problematike moguće osloniti na najstarije sačuvane glagoljske epigrafe koji potječu tek iz XI. st.

---

⁹ Bratulić, Josip. *Leksikon hrvatske glagoljice*, URL: http://www.katolici.org/katekizam.php?action=c_vidi&id=405 (14:53, 22. rujna 2012.)

I danas nailazimo na mišljenja koja glagoljicu drže iskonskim hrvatskim pismom koje su Ćiril i Metod samo proširili po slavenskom svijetu. Oživljavanje teze da je glagoljica izvorno hrvatsko pismo najviše zastupa franjevac trećoredac Marko Japundžić, a uz njega i senjsko-gospički biskup Mile Bogović. M. Japundžić dokazao je da je hrvatsko-glagoljski misal prvi put preveden u vrijeme prije nego su se Ćiril i Metod rodili te ne isključuje mogućnost da su Sveta Braća glagoljicu mogla upoznati u Solunu, gdje je bilo mnogo Slavena i gdje su naučili i slavenski jezik, te smatra da je glagoljica vrlo lako mogla prodrijeti u Makedoniju. U knjizi *Tragom hrvatskoga glagolizma* napominje: „Glede glagoljskoga pisma, možemo danas reći sasvim sigurno da je glagoljica hrvatsko narodno pismo i da je nastala prirodnim razvojem na hrvatskom tlu iz latinskog pisma. Paleografija (nauka o postanku pisma) govori, da je glagoljica zapadnoga podrijetla, tj. upravo jedno latinsko pismo, a ne grčko, a još manje istočno.“ (Japundžić, 1995: 81)

Crkvenog povjesničara M. Bogovića ne zadovoljava ćirilometodska teorija o nastanku glagoljice upravo zbog postojanja hrvatske glagoljske kulture. Smatra da je najlogičniji zaključak taj da je glagoljica nastala ondje gdje su joj najstariji kameni spomenici, tj. na hrvatskom sjeverozapadu. Ako se neki spomenici izvan hrvatskoga prostora i datiraju kao stariji, svejedno postoje dokazi da je glagoljica kod nas u uporabi bila prije pojave pronađenih kamenih spomenika.¹⁰ Nasuprot njima, Josip Vrana smatra da su glagoljicu u Hrvatsku donijeli makedonski misionari u XII. st.

Egzogeno-endogene teorije

Najpoznatiji su predstavnici ovih teorija Thorvi Eckhardt, a poslije i Josip Hamm, koji smatraju da je jedan čovjek autor glagoljice te prihvaćaju činjenicu da je sv. Konstantin Ćiril našao svoje uzore u nekom stranom gramatološkom sistemu i da su se iz nekoliko tipskih uzora unutar tog sustava razvili ostali grafemi. Dakle, prvotna se glagoljica sastojala od grafema koji su se razvili u sustavu (endogenih) i onih koji su u sustav uneseni izvana (egzogeni). Postanak se glagoljice objašnjava razvitkom formalnih i stilskih elemenata unutar njezinog grafijskog sustava. Jedan je element primaran pri oblikovanju glagoljičkih grafema, dok su ostali sekundarni jer su izvedeni iz njega.

Endogene teorije

U novije se vrijeme sve manje spominju egzogene teorije o postanku glagoljice, a sve više endogene. Endogene teorije polaze od pretpostavke da je glagoljica nastala kao poseban grafički sustav koji se može iščitati iz nje same. Najviše se promišlja o teoriji koja na glagoljsku grafiju gleda geometrijski i traži grafički ključ iz kojega nastaju slova glagoljice. Rezultati istraživanja idu od nedokazanih pret-

¹⁰ Hitrec, Hrvoje. *Otočac na Baščanskoj ploči i o porijeklu glagoljice*, URL: <http://www.hkv.hr/hkvpedija/glagoljai/7597-otoac-na-baanskoj-ploi-i-o-porijeklu-glagoljice.html> (20:53, 23. rujna 2012.)

postavki pa sve do unutarnje rekonstrukcije linijskoga sustava, ističe Marica Čunčić u radu *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*.¹¹ Kao svako umjetničko djelo tako i glagoljicu možemo promatrati kao plod imaginacije i talenta te znanja i praktičnih vještina. Dok komponenti znanja možemo prići analitičkim metodama, invencija i talent, koji su u bliskom srodstvu s neprotumačivim, izmiču instrumentima racionalne prosudbe. Invencija i stvaralačka igra iz Božje su radionice, ističe F. Paro (Paro, 2008: 436). Stjepan Lapenda u radu *Hrvatsko glagoljaštvo i popi glagoljaši s osvrtom na Imotsku krajinu* napominje sljedeće: „No, danas se većina filologa i slavista slažu da je glagoljica posve samostalno inovativno pismo nastalo iz čisto eklezijalno-političkih razloga.“¹² U svojoj glagoljskoj početnici F. Paro kaže: „Hrvati, međutim, znaju ime čovjeka koji je u devetom stoljeću (prema zvuku makedonskog jezika) stvorio pismena ne oponašajući neki do tada poznati sustav pisanja (grčki, latinski, hebrejski...)“ (Paro, 1995: 3) J. Bratulić u *Žitjima* navodi: „Konstantin Ćiril bio je čovjek izrazite grafičke likovne kulture, ali ujedno i sjajan filolog te njegovo pismo, glagoljica, odaje čovjeka misaonog, čuvstvenog i sistematičnog kojemu je estetika pisanoga – crtanoga vrlo bliska.“ (Bratulić, 1985: 13) Glagoljsko je pismo djelo likovne primijenjene umjetnosti barem koliko je i teozofsko-filološki ili filološko-fonološki problem, napominje F. Paro (Paro, 2008: 442). Glagoljica je originalno pismo koje ne slični ni jednom drugom poznatom pismu. Fonološke se sličnosti odražavaju i grafički, a to ide u prilog tezi o autorskoj izvornosti glagoljice, napominje M. Žagar (Žagar, 2009: 148)

T. Eckhardt napominje da se jako izražene stilove glagoljice, oble i uglate, pokušalo svesti na utjecaj stranih pisama, grčke minuskule i latinske frakture. U radu *Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice* donosi argumente za tvrdnju da su se različiti oblici glagoljice razvijali logično jedni iz drugih, i da je promjena oblika dolazila sama iz sebe, postepeno i unutar većih vremenskih razmaka. Napominje da pojava i prijelaz glagoljice iz dvolinijskog u četverolinijski sistem nije posuđena iz stranih predložaka, već je osobina same glagoljice. (Eckhardt, 1955: 88) Naglašava da je stilizacija glagoljice prije obilježje sakralnog pisma; njom se i optički izražava svečanost, stabilnost, vječnost i tajanstvenost teksta. (Eckhardt, 1955: 67) T. Eckhardt analizira grafičku strukturu, no niti jedna se od njezinih navedenih simetrijskih karakteristika ne može naći u svakom slovu te je izostavljeno simboličko značenje simetrije.

Emil Georgiev ne smatra panonske legende ozbiljnim historijskim izvorom, no ipak smatra Ćirila izumiteljem glagoljice. Smatra da je karakter glagoljice nov te da ona nije izvedena ni iz jednog ranije postojećeg pisma. Sukladno tomu, Andrej S. L'vov tvrdi da je glagoljica originalna tvorevina na bazi stilizacije geometrijskih likova. Naš poznati slikar Oton Gliha vjeruje da je hrvatsko glagoljsko pismo složeno prema oblicima nastalim u gradnji gromača (kamenih suhozida), a slično mišljenje izražava i Želimir Janeš.

¹¹ Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, URL: http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf (14:56, 22. rujna 2012.)

¹² Lapenda, Stjepan. *Hrvatsko glagoljaštvo i popi glagoljaši s osvrtom na Imotsku krajinu*, URL: <http://hrcak.srce.hr/file/110622> (20:13, 24. rujna 2012.)

Endogenu je teoriju zastupao njemački slavist Dietrich Gerhardt tvrdeći već 1939. godine da glagoljica počinje križem. To je razradio i finski slavist Georg Chernokhvostov koji smatra da uzore glagoljici ne treba tražiti ni u grčkom ni u latinskom ni u židovskom pismu jer je Konstantin bio protivnik trojezične hereze pa se stoga nije htio ugledati u te grafije. On smatra da je glagoljica originalno pismo koje počinje križem i koje počiva na kršćanskoj simbolici (križ je simbol otkupljenja, krug je simbol vječnosti, a trokut je simbol Svetog Trojstva) prema kojoj je glagoljična slova podijelio u četiri skupine. Slabost njegove pretpostavke proizlazi iz toga što nije obuhvatio sva slova. Bugarin Petar Ilčev smatra da je temeljni element crtica koja rotira oko vertikalne osi pod kutom od 90°, ponekad i pod kutom od 45°, a najčešće završava kružicom.

Vasil Jončev posredno je otkrio grafički ključ glagoljičnih grafema dok je proučavao znakovlje na području Pliske kod Crnoga mora. Uvidio je da rozeta proizvodi glagoljične grafeme i tako je za cijelu glagoljsku azbuku našao jedan zajednički višekratnik. Prihativši pretpostavku da je sv. Konstantin Ćiril upoznao u crnomorskom primorju rozetu, koja je ključ slogovnog pisma, zaključio je da mu je ona mogla poslužiti kao grafički ključ pri stvaranju glagoljice. Rozeta u sebi sadrži križ, krug i trokut, tj. osam kružnih isječaka. Postoji os simetrije te rotacija oko središnje osi. Njegov je geometrijski model grafički ključ cijele glagoljske azbuke, a to potvrđuju i spomenici. Prema njegovoj teoriji rozeta ima značenje: Ja sam Isus Krist Spasitelj, Alfa i Omega, Početak i Svršetak, Bog savršen i vječan. Dakle, njegova simbolika uključuje i grčki jezik, a to se slaže s činjenicom da je izumitelj glagoljice Grk. U njegovoj se teoriji pri oblikovanju slova glagoljske azbuke može prepoznati pravilna geometrijski shema, ali i razigranost imaginacije i forme. Vasil i Olga Jončev stvorili su za glagoljicu detaljno razrađeni idejni i likovni sustav. Zajedno s linijskim sustavom, ta teorija ima uspješnu primjenu u analitičkoj glagoljskoj paleografiji. Za V. Jončeva F. Paro kaže: „Izgradio je potpuno zatvoreni i do najmanjega detalja dorađeni idejni i likovni sustav – najljepši, najpotpuniji i najveći spomenik Konstantinovu djelu. Izgradio je Jončev pravu katedralu u kojoj svaki kamen zrcali savršenstvo cijeloga hrama.“ (Paro, 2008: 442) Za teoriju o postanku glagoljice vrijedi pravilo kao i za sve druge teorije. Bolja je ona teorija čiji su opisi kraći, odgovaraju na više pitanja, imaju primjenu u stvarnosti, ističe M. Čunčić te smatra da teorija V. Jončeva zadovoljava te kriterije. Njegova pretpostavka ujedno opravdava endogene teorije jer se radi o grafičkom ključu – rozeti, ali i egzogene teorije jer je rozeta bila ključ ne samo glagoljice nego i slogovna pisma, napominje M. Čunčić.¹³

Poticajno je Jončevo razmišljanje postalo polazištem za daljnja istraživanja kojima je u najnovije vrijeme pridonio i hrvatski filolog Slavomir Sambunjak knjigom *Gramatozofija Konstantina Filozofa*. U njoj tvrdi da je Ćirilov model za tvorbu glagoljičnih grafema bio rezultat zbrajanja i okupljanja oko središta raznih geometrijskih likova te simbola. Takve zbrojeve nalazimo u prastarim ezoterijskim, astrološkim, magijskim i alkemijskim rukopisima. Geometrijski lik iz kojega je po nje-

¹³ Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, URL: http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf (14:56, 22. rujna 2012.)

govom mišljenju Ćiril izveo glagoljicu jest mandala. Prema rječnicima ezoterizma i simbola mandala je ezoterični crtež svojstven hinduizmu i budizmu, što je upitno pripisivati sv. Konstantinu Ćirilu, koji je bio kršćanin, napominje M. Čunčić.¹⁴

Suvremenim promišljanjima o glagoljici može se pribrojiti i roman Jasne Horvat *Az*, no važno je napomenuti da tu nije riječ o znanstvenom pristupu, nego o populariziranju ćirilometodske teorije kroz romaneskni žanr. Roman donosi životopis sv. Konstantina Ćirila s idejom da je po božanskom nadahnuću stvorio glagoljično pismo. Na kraju se djela nalazi *Slovarij* koji pojašnjava numeričko i simboličko značenje glagoljičkih znakova uz iscertavanje pomoću rozete. Roman se bavi i pitagorejskim postavkama, promišlja o Sofiji i Božjoj mudrosti te donosi grafičku analogiju između igre mlin i glagoljice. Autorica se opredijelila za endogene teorije jer smatra da je Ćiril autor glagoljice te njegove grafeme pokušava interpretirati unutar vlastita zatvorena sustava. Teorije kojima se najviše priklanja jesu teorije slavista G. Chernokhvostova i V. Jončeva.

Sličnog je razmišljanja i F. Paro, koji smatra da je sv. Konstantin Ćiril sustav glagoljskih pismena zasnovao na ideji tetrade – na kvadratnom projektnom polju – simbolu četiriju Evanđelja. Metodu je stvaranja likovnih konfiguracija (slovnih likova) pronašao u trinitatnoj igri mlin, koja potječe iz Starog Egipta. Tako je ostvario topografske permutacije s ponavljanjem, a trinitatna je igra postala tetragonskom. (Paro, 2008: 436) Oslonac (ideju) za metodu permutiranja, osim u igri mlina, Ćiril je mogao naći i u oblicima recentnoga grčkoga pisma, tvrdi F. Paro. (Paro, 2008: 425)

Zaključna riječ

Budući da glagoljski grafemi u sebi sadrže i brojevnju i simboličku vrijednost, proučavanju se glagoljice može pristupiti na više razina: kaligrafskoj, filološkoj, teološkoj, historiografskoj, filozofskoj itd. To se potvrdilo i u ovom pregledu teorija o podrijetlu glagoljice. Glagoljica i danas ostavlja prostor za buduća moguća tumačenja svoje simbolike koja se zasigurno mogu pronaći i u hrvatskoj kulturnoj tradiciji. Njezino je proučavanje uvijek bilo privlačno i izazovno, a nadamo se da će i ovaj rad pridonijeti zanimanju za tu problematiku.

---

¹⁴ Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, URL: http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf (14:56, 22. rujna 2012.)

Literatura

- Bratulić, Josip (preveo i protumačio), 1985. *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Damjanović, Stjepan, 2002. *Slovo iskona: staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Zagreb: Matica hrvatska
- Damjanović, Stjepan, 2005. *Staroslavenski jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Eckhardt, Thorvi, 1955. *Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice*, Radovi Staroslavenskog instituta, Vol. 2 No. 2
- Hercigonja, Eduard, 1994. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb: Matica hrvatska
- Japundžić, Marko, 1995. *Tragom hrvatskoga glagolizma*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Katičić, Radoslav, 1996. *Uz pitanje o postanku i starosti glagoljice*, Hercigonjin zbornik, *Croatica* 42-44, str. 185-198
- Paro, Frane, 1995. *Glagoljska početnica*, Rijeka: Naklada Benja
- Paro, Frane, 2008. *Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina Filozofa*, Slovo: časopis Staroslavenskog instituta, No. 56-57 (2006-'07), Zagreb, str. 421-438
- Sambunjak, Slavomir, 1998. *Gramatozofija Konstantina Filozofa Solunskoga: Hipoteza o postanku i značenju glagoljice*, Zagreb: Demetra, filološka biblioteka Dimitrija Savića
- Strohal, Rudolf, 1915. *Hrvatska glagolska knjiga*, Zagreb: Merkur
- Štefanić, Vjekoslav, 1963. *Tisuću i sto godina od moravske misije*, Slovo: časopis Staroslavenskog instituta, No.13, str. 5-42
- Tandarić, Leonard, 1986. *Sveti Ćiril i Metodije □ novi pristup evangelizaciji*, Bogoslovska smotra, Vol. 55 No. 3-4, str. 369-375
- Žagar, Mateo, 2009. „*Hrvatska pisma u srednjem vijeku*“ u: *Povijest hrvatskog jezika 1: Srednji vijek* (ur. Ante Bičanić), Zagreb: Croatia, str. 107-219
- Žubrinić, Darko, 1996. *Hrvatska glagoljica: biti pismen □ biti svoj*, HKD sv. Jeronima, Zagreb: Element

Internetski izvori

- Bašić, Petar. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik i književnost za studente Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, šk. g. 2009./2010.*, URL: http://www.kbf.unizg.hr/userfiles/file/Katedre/HCSJK%201_%20dio.pdf (20:49, 22. rujna 2012.)
- Bratulić, Josip. *Leksikon hrvatske glagoljice*, URL: http://www.katolici.org/katekizam.php?action=c_vidi&id=405 (14:53, 22. rujna 2012.)

- Čunčić, Marica. *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, URL: http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf (14:56, 22. rujna 2012.)
- Damjanović, Stjepan. *Hrvatski srednjovjekovni tekstovi: tri pisma i tri jezika*, URL: http://www.hrvatskiplus.org/prilozi/dokumenti/anagram/Damjanovic_Hrvatski.pdf (14:24, 22. rujna 2012.)
- Hitrec, Hrvoje. *Otočac na Bašćanskoj ploči i o porijeklu glagoljice*, URL: <http://www.hkv.hr/hkvpedija/glagoljai/7597-otoac-na-baanskoj-ploi-i-o-porijeklu-glagoljice.html> (20:53, 23. rujna 2012.)
- Horvat, Jasna, Tomašević, Nives. *Lik i djelo Svetog Konstantina Ćirila Filozofa u romanu Az*, URL: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCcQFjAB&url=http%3A%2F%2Fbib.irb.hr%2Fdatoteka%2F516017.Hrvatska_za_Ohrid_Jasna_Horvat_i_Nives_Tomasevic_lectorirano.doc&ei=EgBfUMHLJqmF4gTx8YGwBQ&usg=AFQjCNF0k-tprCK-VzeNcz2r-0-yGHAtBw&sig2=QTUgK9L5jn8bvGsAcT7xgA (14:28, 23. rujna 2012.)
- Lapenda, Stjepan. *Hrvatsko glagoljaštvo i popi glagoljaši s osvrtom na Imotsku krajinu*, URL: <http://hrcak.srce.hr/file/110622> (20:13, 24. rujna 2012.)
- Žagar, Mateo. *Glagoljica i ćirilica – povijesna hrvatska pisma*, URL: http://www.hrvatskiplus.org/prilozi/dokumenti/anagram/Zagar_Glagoljica.pdf (18:15, 22. rujna 2012.)